

STOCKHOLMS ORTODOXA STIFT SVERIGE

En liten pilgrimsfärd

i sökandet av synliga spår av tidig kristendom i Sverige

Med välsignelse av vår Metropolit Kyprianos av Oropos och Fili, efter den Gudomliga liturgin i Heliga Philothei Ortodoxa kloster, Villberga, Grillby, till Kristi förklarings dag, 6 augusti (kyrklig kalender), 2016, var vi en liten grupp bestående av klostrets präst Fader Anders Åkerström, klostrets två nunnor och två lekmän, som trotsade alla negativa väderleksprognoser och gav oss iväg på pilgrimsfärd till Strängnäs och Eskilstuna för att leta synliga spår av den tidiga kristendomen och dess helgon här i vår svenska omnejd.

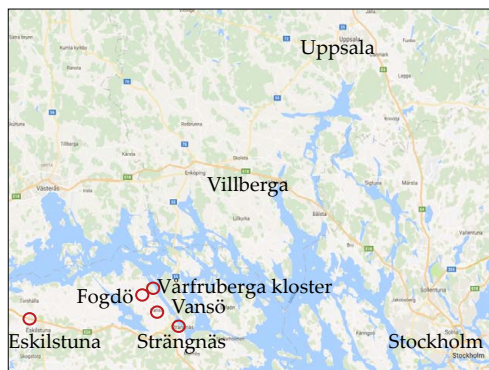
Som Ortodoxt kristen, glömmar man ofta att kristen tro kom till Norden före den stora schismen mellan väst- och östkyrklig kristenhet. Detta innebär att helgon som verkade i Norden före 1054 betraktas som heliga personer även i den Ortodoxa kyrkan. Man kan dock inte betrakta schismen 1054 som något "magiskt årtal" då nåden upphör i den västliga kyrkan. Medvetenheten var nog inte alltid så stor om vad som hade hänt mellan öst och väst i Norden. Kanske kan man dock använda år 1080 som en möjlig gräns där Rom gör ett försök att informera den svenska kyrkoprovinsen om vad som gäller när man lyder under deras jurisdiktion.

* * *

Helige Eskil

Vår färd gick i den Helige Eskils fotspår. Detta helgon hade i sällskap med den Helige Sigfrid (15 februari) lämnat England i början av 1000-talet för att missionera i Sverige, där den kristne kung Inge den äldre regerade. Med kungens och andras samtycke valdes han till "biskop över den delen, som kallades Nordan-

skog, och han invigdes högtidligen av den Helige Sigfrid". Hans kristna förkunselse uppväckte folket som byggde nya, kristna helgedomar medan de gamla avgudatemplerna revs och de barbariska offerlundarna höggs bort. Efter en tid fördrevs dock kung Inge av Blot-Sven,

som återinförde de hedniska traditionerna.

En stor blotfest anordnades i Strängnäs och dit begav sig Eskil för att hålla en straffpredikan. Orädd stod han mitt bland folket tills de började smäda hans ord. Han bad då Gud om ett himmelskt under och med ett dån utbröt en väldig snö, regn- och hagelstorm som förstörde deras offeraltare, allt medan Eskil själv inte ens blev träffad av en enda droppe. Hedningarna blev då mycket vredgade och en spåman slog en sten i hans huvud och en annan drämde till med en yxa. Svårt sårad släpades Eskil till Blot-Sven som dömde honom till döden och han stenades i en backe som än idag kallas Munkbacken och där Strängnäs domkyrka nu står. Då fanns den hedniska offeritplatsen där. Hans döda, sargade kropp bars därefter hemåt för att jordas i hans egen kyrka. "Då de kom till den plats, som nu kallas Eskilstuna, förmörkades luften av en tjock dimma, att de ej kunde gå längre och så tung blev kroppen, att de ej alls kunde rubba den. Samma natt blev det uppenbart för den, som kastat första stenen på honom, att på samma ställe skulle byggas en kyrka till martyrens ära, vilket också skedde". (Biskop Brynolfs officium)

I andra berättelser står att Sankt Eskils källa utmed vägen från Strängnäs, skulle ha sprungit fram ur berget i samma ögonblick som hans kropp bars förbi. Johanniterna lät bygga ett kloster vid hans hem i Tuna varmed orten började kallas Eskils-Tuna. Johannitermunkarna som kom till Tuna omkring 1170, lät även bygga en kyrka över hans grav där hans välgörande relikier bidrog till många underverk. Dessa relikier spreds efter att kyrkan brunnit 1535 och deras sista spår ingår i fogdarnas räkenskaper till Gustav Vasa. Helige Eskils minne firas den 12 juni.

Målet för vår lilla pilgrimsfärd var Helige Eskils källa, men först begav vi oss till Eskilstuna där den Serbisk-ortodoxa kyrkan har ett kapell tillägnat ett annat svenskt helgon, nämligen Heliga Anna av Novgorod. Innan hon blev nunna var hennes namn Ingegerd. Hon föddes omkring år 1000 och var dotter till den

svenske kungen Olof Skötkonung i Sigtuna. Ingegerd gifte sig med fursten Jaroslav av Novgorod, efter att Kung Olav Haraldssons frieri till henne och därmed fredsinitiativ blivit nekat av hennes far. Hon hade ännu inte fyllt 20 år när hon blev rysk furstinna.

Men med sin viljestyrka och sin näsa för maktspel framstår hon i källorna som en viktig rådgivare till sin 25 år äldre man, på flera ställen rentav som den dominerande av de två. Hon lyckades till exempel en gång att stifta fred mellan Jaroslav och en av hans bröder, just när deras arméer skulle gå lös på varandra. Deras äktenskap varade i 30 år. Ingegerd (hennes ryska namn var Irina) ägnade sig intensivt åt kyrkan och det religiösa livet. Hon instiftade ett nunnekloster och lät, mot slutet av sitt liv, själv viga sig till nunna och fick då namnet Anna. "Hon visade därmed sin djupa fromhet och sin sant kristna ödmjukhet". Hon insomnade den 10 februari 1050.

Några hävdar att hennes kvarlevor finns i hennes mans sarkofag i Sofiakatedralen i Kiev. Andra hävdar att hennes relikerna nu finns i Aposteln Filippus kyrka i Novgorod, dit relikerna gavs åter från ett museum 1991. En liten relik finns i Heliga Anna Ortodoxa kyrka i Eskilstuna som vi fick möjlighet att veneration med deras vänliga kyrkoherde Fader Misha Jaksics välsignelse, samt flera vackra ikoner med Heliga Anna i deras enkla och stämningsfulla kyrka belägen på Eskilstunas kyrkogård.

Nästa etapp på vår färd var Fors kyrka i centrala Eskilstuna där Helige Eskil bott. Där fanns först en träkyrka och sedan initierade Helige Eskil byggandet av en stenkyrka på samma plats av vilken den norra och den västra väggen fortfarande finns kvar. I kyrkan finns bevarat skulpturer från ett altarskåp i trä från omkring år 1475, varav en föreställer den Helige Eskil med hans attribut tre stenar, eftersom han stenedes till döds.

* * *

På vägen från Eskilstuna mot Strängnäs stannade vi vid Vårfruberga (namnet syftar på Guds Moder) klosterruin på Fogdö. Där mötte oss kyrkoherde Lars Adolfsson som också är vice ordförande i Vårfruberga klosterförening och han berättade för oss om nunneklostret som legat där.

Någon gång under 1000-talets sista årtionden fick Fogdö sin första kyrka. Senare uppfördes en ny kyrka på den plats där den nuvarande kyrkan ligger och i samband med församlingens flyttning dit har det då nybildade nunnekonventet övertagit den första kyrkan. Man vet inte var den kyrkan med tillhörande klosterbyggnader låg, men kanske kan kommande arkeologiska utgrävningar svara på det. Senare flyttade klostret till Fogdö kyrka, tillägnad Storbritanniens första martyr, den Helige Alban (22 juni, död någon gång mellan 209 – 305), där man kan se att nunnorna använt den som gudstjänstlokal eftersom kyrkan har en särskild nunneport på sydsidan och att kyrkan senare kallades Gamla kloster.

Under 1270-talet planerades nya byggnader vid Mälarens strand där ruinerna ligger idag. Kanske berodde det främst på att klostret

vunnit inträde i cisterciensorden, som krävde att dess nunnor skulle leva i sträng avskildhet från yttervärlden, vilket var svårt att hålla i anläggningen vid sockenkyrkan. Cisterciensorden är en katolsk klosterorden som grundades

1098 av benediktinmunkar som vände sig mot vällevnaden i dåtidens kloster och ville återgå till den stränga åttlydnaden av Helige Benedikts (14 mars) regel.

Vårfruberga kloster var självstyrande med en abbedissa som överhuvud, biskopen i Strängnäs hade inte mycket att säga till om i klostret. Abbedissan var i de flesta fall av hög börd, hon kunde avtala köp och byten och hade under den äldre medeltiden befogenhet att sluta giltiga avtal gällande fast egendom trots att hon var kvinna. Folk kunde överlämna gåvobrev till klostret via abbedissan, ofta i utbyte mot att de fick sin begravningsplats på klosterområdet och att nunnorna höll förböner eller själamässor för givarens eller någon närståendes själ.

Som mest kan det ha levt upp till 40 nunnor samtidigt där, men troligen något färre. Det man antar har varit klostrets matsal är inte särskilt stor, vilket tyder på att det kanske inte var fler nunnor än minimiantalet 12 plus abbedissan. Systrarna delades upp i s.k. *korsystrar* och *lekssystrar*, där de förra mycket sällan lämnade klostret och var mest sysselsatta med de dagliga bönerna, medan de senare hade mer praktiska uppgifter och var ute och arbetade på klostrets ägor, t.e.x. i dess stora äppelträdgårdar. De hade dock rätt att göra uppehåll i sitt arbete för att förrätta sina bönestunder under dagen.

Varje dag förrättade nunnorna tidedärden med sina sju olika bönestunder, den första vid tvåtiden på natten, mautinen vid hanegället till

Abedissans gravsten

vesper och completorium på kvällen. Dagligen firades dessutom två mässor i kyrkan. Förutom detta firade man även helgons högtidsdagar, sjölmässor, höll förböner, vakor och begravningar. Klostret betjänades av munkpräster från det närbelägna munkklostret Julita.

Enligt ordensregeln som nunnorna levde efter skulle tungan och rösten användas till Guds lov, men inte till överflödigt prat, därför var samtal mellan dem endast tillåtet i ett särskilt rum mellan två personer och då endast om angelägna ting. Under de gemensamma måltiderna i klostrets matsal, som de vanligtvis hade två gånger om dagen, men under fastetiden endast en, lästes högt ur andligt uppbyggliga skrifter. Huvudingredienserna i måltiderna var bröd, grönsaker och fisk, som de själva fiskade i den närbelägna Mälaren. Vid särskilda tillfällen förekom mejeriprodukter och ägg, men kött var ursprungligen inte tillåtet. Det ansågs hedersamt att lägga undan en så stor del som möjligt av sin portion åt de fattiga som väntade utanför klosterporten.

Man känner till att det fanns en klosterträdgård med äppelträd, blommor och olika läkedomsorter. Vintertid var nunnorna sysselsatta med att undervisa barn och noviser, renskrivning och textilslöjd för att tillgodose kyrkans behov av vackra textilier. En 8,5 x 0,9 meter stor bonad med motiv från passions- och helgonhistorien som tillverkats i klostret finns bevarad på historiska museet i Stockholm.

Vårfruberga kloster kom att bestå i mer än två och ett halvt sekel. Under reformationen fick klosterlivet där

dock sitt sorgliga slut då kung Gustav Vasa lät upplösa klostret och tvingade nunnorna att lämna det. Klostret upphörde 1527 för att 1529 gå över i kronans ägo. Murarna började rivras 1537. Teglet användes för att bygga Gripsholms slott.

* * *

Med kyrkoherden i spetsen körde vår lilla pilgrimsgrupp tillbaka på den smala, slingriga grusvägen som leder till ruinerna vid Mälarens strand, upp till Fogdö kyrka, vilken för tillfället är stängd för renovering, men vår guide öppnade den särskilt för oss och visade en modell där som gjorts av hur Vårfruberga kloster kan ha sett ut.

* * *

Sedan fortsatte vi till Vansö kyrka inte långt därifrån, vars äldsta delar härstammar med största sannolikhet från 1100-talet. Numera har kyrkorna i Sverige oftast namn efter sin ort, men när de byggdes och invigdes hade de tillägnats något särskilt helgon. Vansö kyrka var förmodligen tillägnad de heliga Apostlarna Petrus och Paulus som man kan se på de framträdande medeltida kalkmålningarna på väggarna gjorda av den kända kyrkomålaren Albertus Pictor (Albert Målare), troligen på 1460-talet. De kalkades över under reformationen, som i så många andra kyrkor på den tiden, och togs fram igen i början av 1900-talet och en grov i- och ommålning gjordes, vilket gör det svårt

att definitivt fastställa målarens identitet.

I denna kyrka har de fyra jungfrumartryrerna de Heliga Katarina (25 nov), Margareta (17 juli), Dorotea (6 feb) och Barbara (4 dec) en framträdande ställning, både genom deras centralt place-

rade väggmålningar och deras representation som skulpturer i altarskåpet från 1480-talet. De kallas de fyra krönta huvudjungfrurna och åtnjöt under senmedeltiden stor popularitet, bl.a. som nödhjälpare.

I altarskåpets mitt finns Kristi korsfästelse och på sidorna syns skulpturer av Heliga Anna med Jungfru Maria och Kristusbarnet, Aposteln Andreas, Helige Johannes Döparen, Helige ärkediakonen Laurentius (Lars, 10 aug) samt de svenska helgonen Heliga Eskil och Botvid (28 juli).

I Vansö kyrka finns även ett svensktillverkat helgonskåp med den Helige Olaf av Norge (29 juli). Skulpturen är från 1300-talet och dörrarna från mitten av 1400-talet. Ett särskilt skåp med en skulptur med Guds Moder Maria från senare delen av 1400-talet kan också beskådas, med målade bilder på dörrarna av Bebådelsen, Jungfru Marias möte med Heliga Elisabet, Kristi födelse och stjärntydarnas tillbedjan.

Bebådelsen, Jungfru Marias möte med Heliga Elisabet, Kristi födelse och stjärntydarnas tillbedjan.

* * *

Endast några kilometer från denna kyrka ligger ännu en kyrka som idag kall-

las Härads kyrka, men som när den byggdes helgats till Heliga Maria Magdalena (22 juli). De äldsta delarna är från 1100-talet. Ett unikt altarskåp med en skulptur i trä av henne finns här med bilder från hennes liv på sidodörrarna. Ett svensktillverkat altarskåp med skulpturer i trä föreställande Kristi korsfästelse finns på kyrkans östra vägg och ännu ett skåp föreställande Guds Moder till vänster om det. En stor relikkista i gotländsk sandsten fick vi se med ingraverade bilder av helgon, troligen apostlar. När dessa kyrkor byggdes fanns det naturligtvis inga bänkar att sitta på inuti, utan folket stod upp i gudstjänsten. Bänkarna insattes långt senare liksom orgeln.

* * *

Vi tackade vår duktiga, vänliga guide och kyrkoherde som lagt ner så mycket tid på att visa och berätta allt för oss denna

eftermiddag och vi avslutade denna långa, innehållsrika och intressanta dag med att besöka det som från början varit vårt mål med pilgrimsfärden, nämligen Helige Eskils källa utanför Strängnäs, källan som sprungit upp när hans relikur burits förbi där efter att han lidit martyrdöden i Strängnäs för 1000 år sedan.

* * *

Även om Sverige idag är ett av de mest sekulariserade länderna i världen där mycket få bekänner sig vara kristna, och där ännu färre vördar Guds Moder och helgonen, så fick vi uppleva och se denna dag att vi ändå fortfarande kan hitta spår av att det fanns en tid när det såg väldigt annorlunda ut i detta land; då den kristna tron antogs av det svenska folket och många döptes, då Guds Moder och helgonen och deras relikier vördades, älskades och till vilka varma böner framfördes och kyrkan hade en central plats i människors liv.

Må Herrens Moder och alla helgon som vi sett framsättningar av denna dag, särskilt de som verkat på och helgat svensk mark, vara våra förebedjare inför vår Herre för det svenska folket och hela världen, att alla människor genom omvändelsen må hitta tillbaka till ett liv med Kristus och Hans Kyrka som centrum.

*Moder Magdaleni
Heliga Philothei Ortodoxa kloster*

Fönster med bilder från Helige Eskils liv och hans källa i Fors kyrka, Eskilstuna, gjort av konstnären Bengt Olof Kälde 1987.